

Η συλλογή χάρτινων φορεμάτων της ΑΤΟΡΟΣ cnc Ένα μη υφάνσιμο υλικό στη μόδα της δεκαετίας του '60¹

Το χαρτί ως υλικό ένδυσης αποτελεί μία από τις λιγότερο γνωστές περιπτώσεις στην ιστορία του ενδύματος. Όσο παράξενο κι αν φαίνεται εκ πρώτης όψεως, η χρήση του χαρτιού ως ενδυματολογικού υλικού απαντά σε διάφορους πολιτισμούς σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους. Τη μακρόχρονη και συναρπαστική αυτή ιστορία της σχέσης του ενδύματος με το χαρτί αποπειράται να αφηγηθεί η συλλογή χάρτινων ενδυμάτων του πολιτιστικού οργανισμού ΑΤΟΡΟΣ Contemporary Visual Culture. Ο

Εικ.1. Φωτ. Πάνος Δάβιος. Δείγματα της «χάρτινης μόδας». © ΑΤΟΡΟΣ cnc Paper Dress Collection, Athens.

πυρήνας της συλλογής (εικ.1) εντάσσεται στο φαινόμενο της «χάρτινης μόδας» που κατέκλυσε την αγορά στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής το διάστημα 1966-1968. Τα ενδύματα αυτά, κυρίως τυπωτά φορέματα, προοριζόνταν να φορεθούν μερικές φορές και μετά να πεταχτούν. Το γεγονός ότι η συλλογή της ΑΤΟΡΟΣ cnc περιλαμβάνει τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα της «χάρτινης μόδας» την καθιστά σήμερα την πληρέστερη διεθνώς πάνω σε αυτό το θέμα.

Καθώς ένας από τους κύριους στόχους στη συγκρότηση της συλλογής αυτής το 2004 ήταν η δημιουργία ενός πεδίου πειραματισμών και ανεύρεσης εναλλακτικών τρόπων έκθεσης με αφορμή τα αντικείμενα αυτά, η συλλογή παρουσιάστηκε σχεδόν στο σύνολό της για πρώτη φορά στην έκθεση «ΧΡΑΑΑΤΣ! Μόδα από χαρτί»² που οργάνωσε η ΑΤΟΡΟΣ cnc στο Μου-

1. Το παρόν θέμα παρουσιάστηκε το 2006 και το υλικό χρησιμοποιήθηκε στη συγγραφή των κειμένων: Πήχου, Μ., «Χάρτινα ενδύματα της δεκαετίας του '60. Η συλλογή της ΑΤΟΡΟΣ», και Λέντζη, Κ. και Φακορέλλης, Γ., «Τα μη υφάνσιμα ενδύματα της συλλογής της ΑΤΟΡΟΣ: Μια φυσικοχημική διερεύνηση» στο Ζηδιανάκης, Β. (2007) (επιμ.), *ΧΡΑΑΑΤΣ! Μόδα από χαρτί*, Αθήνα, ΑΤΟΡΟΣ.

2. Η έκθεση παρουσιάστηκε το 2008 στο Musée d'Art Moderne Grand-Duc Jean του Λουξεμβούργου, το 2009 στο Mode Museum της Αμβέρσας, το 2010 στο Museum Bellerive της Ζυρίχης και το 2013

32 | σείο Μπενάκη στην οδό Πειραιώς και επιμελήθηκε ο Βασίλης Ζηδιανάκης, καλλιτεχνικός διευθυντής του οργανισμού. Εμπλουτίζοντας τη λιγοστή διεθνή βιβλιογραφία πάνω σε αυτό το όχι τόσο γνωστό θέμα, η έκθεση συνοδεύτηκε από σχετικό κατάλογο στην ελληνική και την αγγλική γλώσσα³.

Γιατί το ενδυματολογικό αυτό φαινόμενο της δεκαετίας του 1960 ονομάστηκε «χάρτινη μόδα» και από τί υλικό ήταν κατασκευασμένα τα ενδύματα; Πώς η διαδικασία της αποκατάστασης των φθορών συνέβαλε στον εμπλουτισμό της τεκμηρίωσης και τη διερεύνηση του υλικού των δειγμάτων της «χάρτινης μόδας» του 1960; Η παρούσα εισήγηση θα απαντήσει στα παραπάνω ερωτήματα και στόχος της είναι η συνοπτική παρουσίαση του πυρήνα της συλλογής και του υλικού, αλλά και της εμπειρίας της διαδικασίας συντήρησης των αντικειμένων για να παρουσιαστούν στην έκθεση.

Η «χάρτινη» μόδα της δεκαετίας του '60⁴:

Το φαινόμενο μέσα από τη συλλογή της ΑΤΟΠΟΣ cnc

Η αρχή του φαινομένου ξεκινάει τον Μάρτιο του 1966, όταν η χαρτοβιομηχανία Scott Paper Company, για να προωθήσει μια νέα σειρά από χαρτοπετσέτες, χαρτιά υγιείας και κουζίνας, τυπώνει και διαθέτει στην αγορά τα πρώτα «χάρτινα» φορέματα. Με ένα κουπόνι που αγόραζε ο καταναλωτής μαζί με αυτά τα προϊόντα, ένα επιπλέον δολάριο και 25 σεντς ταχυδρομικά τέλη, μπορούσε να προμηθευτεί ένα «χάρτινο» φόρεμα μέσω ταχυδρομείου. Το φόρεμα ονομάστηκε «Paper Carer» και κυκλοφόρησε σε ένα σχέδιο, μίνι αμάνικο σε Α γραμμή σε δύο τύπους εμπριμέ, και σε τέσσερα μεγέθη. Σε διάστημα μικρότερο των έξι μηνών, η εταιρεία Scott κλήθηκε να ικανοποιήσει 500.000 παραγγελίες.

Η τεράστια επιτυχία της καμπάνιας του «Paper Carer» οφειλόταν κυρίως στα εμπριμέ σχέδια του φορέματος, εμπνευσμένα από δύο σύγχρονες τάσεις: την «αμερικάννα» και τη μοντέρνα τέχνη. Προϊόντα της ποπ κουλτούρας της εποχής ήδη χρησιμοποιούσε το κοινό στο οποίο απευθύνονταν, όπως ποτήρια, πιάτα, τραπεζομάντιλα, αναπτήρες και κάθε είδους αντικείμενα μιας χρήσεως, που ήταν κατασκευασμένα από νέα βιομηχανικά υλικά με χαμηλό κόστος παραγωγής.

Την απρόσμενα μεγάλη εμπορική επιτυχία των φορεμάτων της Scott εκμεταλλεύτηκαν και

στην Galerie Stihl του Waiblingen. Παράλληλα, όλα αυτά τα χρόνια η ΑΤΟΠΟΣ cnc έχει δανείσει αντικείμενα της συλλογής σε εκθέσεις τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αυστραλία, ενώ το 2010 το Barbican International Enterprises ανέλαβε την προώθησή της για τη χρονιά εκείνη. Τέλος, το 2019 η συλλογή παρουσιάστηκε στην έκθεση «#TextMe_PaperFashion. The ΑΤΟΠΟΣ cnc Paper Dress Collection» στο Ελληνικό Κέντρο του Λονδίνου. Για περισσότερες πληροφορίες για την έκθεση και τη συλλογή, www.atopos.gr

3. Ζηδιανάκης, Β. (2007) (επιμ.), *ΧΡΑΑΑΤΣ! Μόδα από χαρτί*, Αθήνα, ΑΤΟΠΟΣ. Η έκδοση περιλαμβάνει κείμενα των: Β. Ζηδιανάκη, Christina Leitner, Marie Claire Bataille-Benguigui, Alexandra Palmer, Christoph Grunenberg, Μυρσίνης Πήχου, Κυριακής Λέντζη σε συνεργασία με τον Γιώργο Φακορέλλη, Λυδίας Καμίτση, Kaat Debo, Akiko Fukai.

4. Για περισσότερες πληροφορίες πάνω στο φαινόμενο, βλ. το σχετικό κείμενο της Alexandra Palmer με τίτλο «Η χάρτινη μόδα της δεκαετίας του '60» στο Ζηδιανάκης, Β. (2007) (επιμ.), *ΧΡΑΑΑΤΣ! Μόδα από χαρτί*, Αθήνα, ΑΤΟΠΟΣ.

άλλες επιχειρήσεις, με αποτέλεσμα, έναν χρόνο μετά από την κυκλοφορία των πρώτων χάρτινων φορεμάτων της εταιρείας Scott, ο αριθμός των «χάρτινων» ενδυμάτων που ήταν διαθέσιμα στην αγορά να είναι πολύ μεγάλος. Δημιουργήθηκαν νέα πιο πολύπλοκα σιλι, όπως παιδικά φορέματα, ανδρικά γιλέκα, φορέματα με ή χωρίς μανίκια, με ασορτί τσάντες, καπέλα. Συγχρόνως, η δημοτικότητα των χάρτινων ενδυμάτων και το χαμηλό κόστος παραγωγής τους ώθησαν διάφορες εταιρείες να τα χρησιμοποιήσουν ως μέσο προώθησης των προϊόντων τους. Είδη διατροφής –όπως οι σοκολατολιχουδιές Butterfinger και Baby Ruth, και βέβαια η περίφημη σούπα Campbell–, ο αμερικάνικος Χρυσός Οδηγός (Yellow Pages), κινηματογραφικές ταινίες, εφημερίδες, μέχρι και μονωτικοί υαλοβάμβακες ήταν κάποια μόνο από τα προϊόντα που τα χάρτινα φορέματα χρησιμοποιήθηκαν για να προωθήσουν.

Το 1968 η «χάρτινη μόδα» αρχίζει να παρακμάζει. Οι κύριες αιτίες εντοπίζονται στην κόπωση του κοινού από τη μαζική κατανάλωση του προϊόντος αλλά και στην οικολογική αφύπνιση της κοινωνίας και την τάση για «επιστροφή στη φύση», γεγονός που ερχόταν σε αντίθεση με την κατανάλωση προϊόντων μιας χρήσεως.

Στο πλαίσιο της έρευνας, η περιορισμένη βιβλιογραφία και η εφήμερη φύση του φαινομένου κατέστησαν την πλήρη τεκμηρίωση των ενδυμάτων αυτών, σαράντα χρόνια μετά τη δημιουργία τους, μια ενδιαφέρουσα εμπειρία. Συμβάλλοντας στην τεκμηρίωση της συλλογής, η διαδικασία της συντήρησης ανέδειξε σημαντικά στοιχεία για τα μη διαπλεκόμενα ή μη υφάνσιμα υλικά –πρωτοποριακά επιτεύγματα της βιομηχανικής τεχνολογίας της εποχής– από τα οποία τα «χάρτινα» ενδύματα ήταν φτιαγμένα.

Χαρτί ή σαν χαρτί; Στοιχεία για το υλικό κατασκευής των «χάρτινων» φορεμάτων μέσα από τη συντήρησή⁵

Στην πραγματικότητα τα φορέματα δεν ήταν φτιαγμένα από χαρτί. Τα νέα μη υφάνσιμα ή μη διαπλεκόμενα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή τους έδιναν την εντύπωση του χαρτιού. Η τεχνολογία για τη δημιουργία τους αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1960 και τελειοποιείται μέχρι και σήμερα. Ο εύκολος τρόπος κατασκευής τους, όπου η ύφανση αντικαθίσταται από μια διαδικασία συμπίεσης, παρόμοια με αυτή που χρησιμοποιείται στη δημιουργία της τσόχας, επέτρεψε τη μεγάλη παραγωγή αλλά και την ποικιλία στα σχέδια. Τα φθηνά σε κόστος παραγωγής υλικά αλλά και το γεγονός ότι η συμπεριφορά τους, η αναλώσιμη ιδιότητά τους, καθώς και κάποια χαρακτηριστικά τους έμοιαζαν με αυτά του χαρτιού, όπως η υφή τους, η ευθραυστότητα (τσαλακώνονταν και σκίζονταν εύκολα και δεν ήταν ανθεκτικά στο νερό), αλλά και το ότι ήταν ελαφριά σε βάρος, συνέβαλαν στο να ονομαστεί η μόδα «χάρτινη».

Η ιδιάζουσα και πολύπλοκη φύση των υλικών των φορεμάτων κατέστησαν την εργασία της συντήρησης μια ενδιαφέρουσα εμπειρία. Η διαδικασία της συντήρησης είχε ως πρωτεύοντα άξονα το ερώτημα «Τί υλικό είναι αυτό, χαρτί ή ύφασμα;» και ως δευτερεύοντα, ο οποίος σχετίζεται με την επεμβατική συντήρησή τους, την ερώτηση «Πώς θα αντιμετωπιστούν οι φθορές τους; Τι υλικά μπορούν να χρησιμοποιηθούν και με ποιες τεχνικές, έτσι ώστε να προκύψουν

5. Περισσότερα στοιχεία για τη συντήρηση της συλλογής δημοσιεύονται στο Λέντζη, Κ. και Φακορέλλη, Γ., «Τα μη υφάνσιμα ενδύματα της ΑΤΟΠΟΣ: Φυσικοχημική διερεύνηση», Ζηδιανάκης, Β. (2007) (επιμ.), *ΧΡΑΑΑΤΣ! Μόδα από χαρτί*, Αθήνα, ΑΤΟΠΟΣ.

34| τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα με τις λιγότερες και πιο ήπιες επεμβάσεις;». Το γεγονός ότι η σύγχρονη βιομηχανία κατασκευής υφασμάτων χρησιμοποιεί την τεχνολογία της χαρτοποιίας δυσκολεύει τον καθορισμό των υλικών χαρτί-ύφασμα και προσθέτει τα υλικά «σαν χαρτί» ή «σαν ύφασμα», τα οποία διαθέτουν χαρακτηριστικά και ιδιότητες και από τις δύο κατηγορίες. Η απαραίτητη, για τη συντήρηση, κατανόηση του υλικού και της τεχνολογίας κατασκευής των φορεμάτων οδήγησε στην προσπάθεια κατηγοριοποίησής τους, χωρίς να παραβλέπεται ο ιδιαίτερος «χαρακτήρας» κάθε φορέματος που έκρυβε αστείρευτη ευρηματικότητα και δημιουργικότητα, τόσο όσον αφορά στον σχεδιασμό όσο και στην κατασκευή.

Οι παράμετροι που ερευνήθηκαν προκειμένου να προσδιοριστεί εάν ένα υλικό είναι χαρτί ή ύφασμα, ήταν οι εξής:

- Ποια είναι τα συστατικά του πολτού από τον οποίον κατασκευάστηκε το υλικό του φορέματος.
- Ποια τεχνολογία κατασκευής εφαρμόστηκε προκειμένου ο πολτός να μετατραπεί σε στερεή επιφάνεια δύο διαστάσεων.
- Ποιά ήταν η τελική χρήση τους και ο λόγος κατασκευής τους. Για παράδειγμα, το υλικό κατασκευάστηκε με σκοπό να γίνει υλικό συσκευασίας ή φόρεμα;
- Ποιές ήταν οι τελικές φυσικές ιδιότητες του υλικού, για παράδειγμα η συμπεριφορά στο δίπλωμα, στο τσαλάκωμα, στο σκίσιμο.

Η διαδικασία της συντήρησης ολοκληρώθηκε σε δύο φάσεις, των οποίων οι κύριες εργασίες και τα αποτελέσματα αναλύονται ως εξής:

1η φάση εργασιών συντήρησης: Έρευνα σε γραπτές πηγές

Πέρα από τη μελέτη της λιγοστής βιβλιογραφίας πάνω στο φαινόμενο, οι ετικέτες των φορεμάτων και οι συσκευασίες τους παρείχαν επίσης πληροφορίες σχετικά με την τεχνολογία κατασκευής τους. Μέχρι τη στιγμή που έγινε η έρευνα, από τα περιορισμένα δημοσιευμένα στοιχεία διαπιστώθηκε πως λίγα «χάρτινα» φορέματα έχουν συντηρηθεί.

Προκειμένου να αξιοποιηθούν οι πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν:

- Πραγματοποιήθηκε καταγραφή των εταιρειών που παρήγαγαν τα χάρτινα φορέματα.
- Καταγράφηκαν οι οδηγίες χρήσης που έδινε η κάθε εταιρεία και πιθανές επιπλέον λεπτομέρειες σχετικά με το υλικό και την τεχνολογία κατασκευής του κάθε φορέματος. Γενική παρατήρηση, η οποία προέκυψε από την καταγραφή και η οποία αναφέρεται σε δημοσιευμένο άρθρο (περιοδικό *Which?* 1967: 228-229), αποτελεί το γεγονός ότι κάποιες εταιρείες, παρά την προδιαγεγραμμένη εφήμερη χρήση των φορεμάτων, εστίασαν στην προσπάθεια βελτίωσης της ποιότητας του υλικού κατασκευής τους, προικίζοντάς τα με σημαντικά πλεονεκτήματα για το μέλλον τους, όπως την ανθεκτικότητα στο νερό, στο σκίσιμο, στη θερμότητα, στο τσαλάκωμα και στο δίπλωμα, αλλά και τη μεγαλύτερη αντοχή στη φυσική φθορά του χρόνου σε συνάρτηση με άλλες παραμέτρους φθοράς (συνθήκες διατήρησης, αποθήκευσης και χρήσης). Κάποιες άλλες εταιρείες εστίασαν κυρίως στο εντυπωσιακό ντεσέν και στα έντονα χρώματα.

Για τη μελέτη του υλικού έγιναν οι παρακάτω εργασίες:

- Δοκιμές προκειμένου να ελεγχθεί η συμπεριφορά των φορεμάτων στην υγρασία και τη

θερμοκρασία. Διαπιστώθηκε ότι τα υλικά κατασκευής κάποιων φορεμάτων διαθέτουν μεγαλύτερη μηχανική αντοχή, καλύτερη συμπεριφορά σε συνθήκες υγρασίας (αδιάλυτα μελάνια) και επιδέχονται σιδέρωμα σε χαμηλή θερμοκρασία.

- Στοιχειακή ανάλυση στο ηλεκτρονικό μικροσκόπιο σάρωσης: η έρευνα αυτή απέφερε πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με την ποιοτική και ποσοτική ανάλυση της πρώτης ύλης των φορεμάτων (εικ. 2).
- Φωτογραφική τεκμηρίωση: Έγινε πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την ολοκλήρωση των εργασιών.
- Καταγραφή των φθορών/αναλυτική διάγνωση – Συστηματοποίηση μεθόδων/τεχνικών αντιμετώπισης φθορών.

Εικ. 2. Μικροφωτογραφία στο ηλεκτρονικό μικροσκόπιο σάρωσης (SEM) του Τμήματος Συντήρησης Έργων Τέχνης και Αρχαιοτήτων της Σχολής Γραφικών και Καλλιτεχνικών Σπουδών του ΑΤΕΙ Αθηνών. Το Souper Dress φόρεμα, όπως φαίνεται στο ηλεκτρονικό μικροσκόπιο σάρωσης: οι αμιγώς χάρτινες ίνες είναι πεπλατυσμένες και οι συνθετικές στρογγυλές. © ΑΤΟΠΟΣ cvc Paper Dress Collection, Athens.

Η πρώτη φάση των εργασιών συντήρησης οδήγησε στην ομαδοποίηση των φορεμάτων ως εξής:

1. Βάσει των ουσιών-συστατικών του πολτού κατασκευής του υλικού του φορέματος σε τρεις υποομάδες:

- Φορέματα των οποίων ο πολτός είναι από φυσικά υλικά, τα οποία περιέχουν σε μεγαλύτερο ποσοστό κυτταρίνη, η οποία αποτελεί το βασικό συστατικό των φυτών και του χαρτιού, και σε μικρότερο ποσοστό βαμβάκι (εικ. 3).
- Φορέματα των οποίων ο πολτός είναι μικτός. Σε αυτή την περίπτωση, ο πολτός είτε περιέχει κυτταρίνη αλλά και κάποια συνθετική ουσία (π.χ. Nylon, Dacron), είτε η κυτταρίνη έχει υποστεί κάποια χημική επεξεργασία (όπως είναι για παράδειγμα το υλικό Rayon⁶).
- Φορέματα των οποίων ο πολτός είναι εκατό τοις εκατό συνθετικό προϊόν (π.χ. Polyester).

2. Βάσει της τεχνολογίας κατασκευής κάθε φορέματος, με επιδιωκόμενο στόχο να αυξηθεί η αντοχή στο σκίσιμο, το τρύπημα, την τριβή και το κάψιμο. Μέσω οπτικής παρατήρησης διαπιστώθηκε πως κοινό χαρακτηριστικό όλων των φορεμάτων είναι ότι πρόκειται για μη-υφάνσιμο υλικό (για τα μη-υφάνσιμα υλικά, βλ. Γινοπούλου, Α. – Ροντίκα, Τ. – Παπαδίας, Ν., 2004), εφόσον δεν χρησιμοποιήθηκε κάποιο είδος πλέξης (εμπλοκής) ή κάποια διαδικασία παραδοσιακής ύφανσης για τη μετατροπή του πολτού σε στερεή επιφάνεια δύο διαστάσεων.

6. Ονομάζεται συνθετική μέταξα ή αναγεννημένη κυτταρίνη, εννοώντας κυτταρίνη χημικά επεξεργασμένη.

36 | Επομένως, θα μπορούσαμε να κατατάξουμε τα φορέματα σε τρεις ομάδες:

- Φορέματα που διαθέτουν δίκτυο ινών, συνήθως Rayon, ανάμεσα σε δύο στρώματα χαρτιού πολλαπλών φύλλων (σαν χαρτομάντιλο). Το δίκτυο των συνθετικών ινών ενίσχυσε τη διατήρηση της χάρτινης κατασκευής των φορεμάτων.
- Φορέματα των οποίων το υλικό κατασκευής προκύπτει από μίγμα πολτού που μετατρέπεται σε ίνες. Το τελικό «σαν χαρτί» προϊόν προκύπτει από ίνες πεπτιεσμένες μέσω θέρμανσης, πίεσης και πιθανώς μηχανικής καταπόνησης. Η βιομηχανική αυτή διαδικασία χαρακτηρίζεται από πολλές παραλλαγές όσον αφορά στο τελικό πάχος του φύλλου και στην εσωτερική διάταξη των ινών σ' αυτό.
- Φορέματα των οποίων το υλικό κατασκευής είναι συνθετικός πολτός που μετατράπηκε με βιομηχανική διαδικασία σε φύλλο, με χρήση θερμοκρασίας και πρεσαρίσματος, χωρίς ενδιάμεσως να μετατραπεί σε ίνες.

2η φάση εργασιών επεμβατικής συντήρησης

Η αντιστρεψιμότητα και η ηπιότητα (εργασιών και υλικών) ήταν οι βασικότερες αρχές οι οποίες υιοθετήθηκαν προκειμένου να προσφέρουν το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα με τη μεγαλύτερη διάρκεια και με σεβασμό προς την «προσωπικότητα» κάθε φορέματος (δηλαδή το σχέδιο πατρών, τον τρόπο ραψίματος, το ύφασμα, τα κουμπιά, τα μεταλλικά στοιχεία, τη μέθοδο αποτύπωσης της έγχρωμης επιφάνειας-σχεδίου). Οι επεμβάσεις έθεσαν ως στόχο την απομάκρυνση των πα-

Εικ. 3. «Souper Dress». Διαφημιστικό φόρεμα της εταιρείας Campbell's Soup, με αναφορά στο έργο του Άντυ Γούρτσολ, ΗΠΑ, π. 1968. ΑΤΟΠΟΣ 2005.02.049. © ΑΤΟΠΟΣ cvc Paper Dress Collection, Athens.

Εικ. 4. Λεπτομέρεια της περιοχής του ώμου του φορέματος «Paper Caper-Bandana». ΑΤΟΠΟΣ cvc 2005.02.042. Το φόρεμα είχε σε μεγάλο βαθμό σκισίματα, απώλειες υλικού και ήταν εξαιρετικά εύθραυστο. Άλλα σημάδια έντονης οξειδωσης ήταν η μυρωδιά και η χρωματική αλλοίωση του χαρτιού στο εσωτερικό του. Φωτ. Κ. Λέντζη.

ραγόντων φθοράς που επιταχύνουν την κατάρρευση του υλικού, την ενδυνάμωσή του και τη διατήρηση όλων των στοιχείων που αποτελούν μέρος της ιστορίας του.

Συνοπτικά, οι βασικοί προβληματισμοί που προέκυψαν από την τρισδιάστατη κατασκευή των φορεμάτων, τη διαφορετική κατάσταση διατήρησης (εικ. 4) στην οποία βρέθηκε το κάθε φόρεμα, αλλά και από τις φυσικές τους ιδιότητες, σε συνδυασμό με τις ακόλουθες εργασίες επεμβατικής συντήρησης, ήταν επιγραμματικά οι εξής (εικ. 5):

1. Υγρός καθαρισμός/Αποξίνωση
2. Στερεώσεις – Συμπληρώσεις
3. Κολλάρισμα
4. Επιπεδοποίηση των τσακίσεων
5. Αισθητική αποκατάσταση
6. Αποκατάσταση ετικετών των φορεμάτων

Η έρευνα για το υλικό των μη υφάνσιμων φορεμάτων συνεχίζεται μέχρι σήμερα θέτοντας κάθε φορά νέα ερωτήματα και νέους στόχους, ιδιαίτερα στον τομέα της συντήρησής τους. Παράλληλα, η μελέτη του υλικού μέσα από τη συντήρηση συμβάλλει στην ανάδειξη νέων πληροφοριών για την τεκμηρίωση της συλλογής αλλά και για τη «χάρτινη» μόδα της δεκαετίας του 1960 ως φαινομένου στην ιστορία του ενδύματος⁷.

Εικ. 5. Η ευρύτερη περιοχή του φορέματος ΑΤΟΡΟΣ civ 2005.02.042. μετά τις εργασίες συντήρησης (υγρός καθαρισμός, αποξίνωση, κολλάρισμα, επιπεδοποίηση, στερεώσεις, συμπληρώσεις). Φωτ. Κ. Λέντζη.

7. Ευχαριστούμε τους: Βασίλη Ζηδιανάκη και Στάμο Φαφαλιό (ιδρυτές του οργανισμού ΑΤΟΡΟΣ Contemporary Visual Culture), Γιώργο Φακορέλλη (επ. καθηγητή, Τμήμα ΣΑΕΤ, ΑΤΕΙ Αθήνας), Θανάση Καραμπότσο (υπεύθυνο Εργαστηρίου Φυσικοχημείας, Τμήμα ΣΑΕΤ, ΑΤΕΙ Αθήνας), δρ. Σταύρο Πρωτοπαπά (χημικό, ΔΣΑΝΜ, Υπουργείο Πολιτισμού), Αθανασία Τσατσαρού (καθηγήτρια Εφαρμογών, Τμήμα Κλωστοϋφαντουργίας, ΑΤΕΙ Πειραιά), Σωτήρη Μπεκιάρη (συντηρητή χαρτιού, Μουσείο Μπενάκη).

38| Βιβλιογραφία

- Γινοπούλου, Α. – Ροντίκα, Τ. – Παπαδίας, Ν. (2004), *Τεχνολογία Υφάσματος και Υφασματολογία*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Υπουργείο Παιδείας, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.
- Ζηδιανάκης, Β. (2007) (επιμ.), *ΧΡΑΑΑΤΣ! Μόδα από Χαρτί*, Αθήνα, ΑΤΟΡΟΣ.
- Holmes, D. A. – Rowe, T. (2003), *Εισαγωγή στην Κλωστοϋφαντουργία – Τεχνολογία υφάσματος*, μετ.-επιμ. Πέππας Θ. και Βασιλειάδης Σ., Eurotext, Αθήνα.
- Marx, R. – Lowton, P. J. – Holmes, D. A., (2003), *Εισαγωγή στην Κλωστοϋφαντουργία – Τεχνολογία υφάσματος*, μετ.-επιμ. Πέππας Θ. και Βασιλειάδης Σ., Eurotext, Αθήνα.
- «Paper Dresses», *Which?*, August 1967.
- Palmer, A. (1991), «Paper Clothes: Not just a Fad», στο Cunningham, P. & Voso Lab, S. (επιμ.), *Dress and Popular Culture*, Bowling Green State University Popular Press, Bowling Green, Ohio: 85-105.
- Πριμέντας, Ν. (1986), *Λεξικό Κλωστοϋφαντουργικής Τεχνολογίας*, ΕΛΚΕΠΑ.

Κυριακή Λέντζη
Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης
krklen@gmail.com

Μυρσίνη Πήχου
Ερευνήτρια
mysinipichou@gmail.com